

Радослав Ћ. Гаџиновић ^[1]

Институт за политичке студије
Београд (Србија)

УДК 94(497.15)"1914"
329.78(439.55/56)"190/191"
94(497.6)"1878/1914"
Оригинални научни рад

Сарајевски Видовдан

*Одрећи се слободe значи одрећи се
свега људског: достојанства, људских права
па чак и својих дужности.*

Жан Жак Русо

Сажетак: Млада Босна је била свенародни покрет за ослобођење БиХ и уједињење првенствено са Србијом. Представља незаобилазну тековину са почетка 20. века која подсећа на храброст, слободу, достојанство, национализам у најпозитивнијем смислу речи и на највеће европске вредности тога времена. Назив Млада Босна први је употребио Петар Кочић у листу Отаџбина 1907. године, а затим Владимир Гаџиновић у чланку «Млада Босна» који је објавио почетком 1911. године у Алманаху Просвете. Припадници Младе Босне су стекли чврсто уверење да је неопходно, прво, револуционарно уништење Хабзбуршке монархије и, друго, стварање јединствене српске државе. Сваки човек може имати своје ставове о методама борбе Гаврила Принципа и његових сабораца, али сигурно је да се сарајевски атентатори због свог патриотизма, храбрости и несебичности придружују реду најистакнутијих бораца за ослобођење свог обесправљеног и пониженог народа. Многи историчари сматрају да атентат у Сарајеву представља чин одбрамбеног ослободилачког карактера чије су се идеје ткале на револуционарној политици младих, рекло би се и најнапреднијих босанско-херцеговачких омладинаца тога времена. Њихова патриотска свест као основа и филозофска мисао као политичка надградња коју је зачинио револуционарни дух и понос свакога од њих, значајно доприносе формирању њихових ставова и опредељења за борбу. Дакле, Видовдан је велики српски празник. Видовдан Србе подсећа, опомиње и даје им снагу, и то ону моралну, да се чувају и граде национални идентитет, вера и ћирилично писмо. Да се памти и не заборавља, да се слави и тугује, да се учи на светлим примерима косовског, сарајевског и многих Видовдана. Сарајевски Видовдан ће нас вечно подстицати, на храброст, достојанство, на одлучност, на то како треба волети и бранити своју отаџбину.

Кључне речи: Млада Босна, тиранин, атентат, ослобођење, уједињење, Аустроугарска, сарајевски атентат

[1] gacinovic@gmail.com

42 | Аустроугарска је окупирала Босну и Херцеговину на основу XXV члана Берлинског конгреса из 1878. и Аустријско-турске конвенције од 29. априла 1879. године. Аустроугарска није дуго чекала на спровођење одлука Берлинског конгреса. Када су хабзбуршке трупе 29. јула 1878. на неколико места прешле границу, католици су их поздравили као спасиоце, Срби су показали непријатељско расположење, а муслимани су били у стању побуне. У Сарајеву су, у јуначком отпору Аустроугарској војсци, архимандрит Саво Косановић и поп Ристо Новаковић предводили Србе, а имам Хаџи Лојо, Мухамед-ефендија Хаџијамаковић и Хафиз Абдулах-ефендија Каукџић муслимане. Хаџи Лојо је руководио демонстрацијама против последњег султановог везира у Сарајеву и издао манифест, позивајући да сто хиљада муслимана устане против хабзбуршке војске. У Мостару, главном граду Херцеговине, како је у то време забележио „Годишњи регистар“, дошло је до народног устанка. Тада су три турска батаљона пришла устаницима, док су се друга три изјаснила против устанка и одлучила да се придруже аустријским трупама по њиховом доласку“ (Dedijer, 1966, str. 104).

Иако је Андраши предвиђао брзу и лаку окупацију Босне и Херцеговине, „с четом војника и плех-музиком на челу“, командант хабзбуршких трупа генерал Јосип Филиповић (Josef von Philippovich), родом из хрватске породице с оближње Војне границе, морао је да употреби више од 200.000 војника, који су

успели да умире ове две покрајине тек после три месеца борби.

Тринаести армијски корпус генерала Филиповића, чије су Шеста, Седма и Двадесета дивизија напредовале са севера, а Осамнаеста дивизија марширала са запада, наишао је на јак отпор чим је прешао границу. Редовне јединице турске војске, понашајући се по наређењима из Цариграда, повлачиле су се у већини случајева без борбе. Међутим, босански феудални господари, који су деценијама изражавали гнев против османлијске власти, подигли су муслиманско становништво и организовали нападе на хабзбуршке трупе. „У Маглају је забележено напредовање уз масовна страдања људи. Најтежи пораз претрпели су, ипак, у области Тузле. Генерал Сапари (Szapary), суочен с јаким отпором и нападима из позадине, морао је да нареди хитно повлачење војске док му не стигне појачање“ (Dedijer, 1966, str. 104). По традицији хабзбуршке војске, само неколико месеци по завршетку ратовања у Босни и Херцеговини, Историјско одељење издало је детаљан преглед операција, с прецизним мапама о свакој борби. Укупно 5.198 људи је погинуло, рањено или нестало, од тога 178 официра.^[2] Губици устаника тада нису били забележени.

Аустроугарска и њени савезници сматрали су да се окупација темељи на међународном праву, убеђујући истовремено светско јавно мњење да је она изведена и на државноправној и унутрашњој основи. *Према првом њумачењу, све законске мере окупационе власти биле*

[2] Die Occupation Bosniens und der Herzegovina durch K. K. Truppen im Jahre 1878. Nach authentischen Quellen dargestellt in der Abteilung für Kriegsgeschichte des K. K. Kriegs-Archivs, Verluste bei den Occupationskämpfen, I – IX, Osterr. militär, Zeitschrift 1878, II

су *привремене, а према другом тумачењу, трајне*. Иза питања правног положаја Босне и Херцеговине стајало је питање ко је стварни господар у тим покрајинама. Према Конвенцији из 1879. године, султаново име и турске заставе били су само симбол турске власти, али је све остало носило ознаке аустроугарске трајне присутности у покрајинама. Иза свих теорија које су се у вези са тим развијале стајали су одређени политички интереси, а не право. И баш је та правна нејасноћа утицала на то да је положај Босне и Херцеговине зависио од односа одређених снага, које су кршиле међународно право, стално истичући да се њихове тежње темеље на законској основи. Српска правна школа се увек држала закључка да аустроугарско запоседање Босне и Херцеговине има међународноправно, а не државноправно обележје, то јест да је то међународно и отворено, а не унутрашње и затворено питање. То исто гледиште је одредило природу политичког покрета српског народа у Босни и Херцеговини. Непосредно након уласка војске 1878. године образована је управа која је имала чисто војно обележје. Делимично су за одређено време били задржани и стари турски великодостојници, а у Херцеговини су привремено постављене и извесне устаничке старешине на чело неких срезова. Од 1. јула 1879. године војна управа прераста у поредак у коме је главна власт била Земаљска влада, чији су поглавари били одговорни заједничкој влади у Бечу. То је за све време аустроугарске власти био генерал, који је истовремено командовао војним снагама на том подручју, био шеф полиције и водио буџетске послове. Формално узевши, законе у БиХ је доносио владар на

основу планова Заједничког министарства финансија и Земаљске владе за Босну и Херцеговину, а покрајином се управљало као прикљученом колонијом.

Шестог октобра 1908. године у Бечу је обнародован указ цара Франца Јозефа о анексији Босне и Херцеговине. Одлуку је саопштио лично цар Франц Јозеф. Београд и целу Србију захватили су велико незадовољство и узбуђење. На територији Србије спонтано су се окупљали људи да изразе свој протест. У овој ситуацији најактивнији су, осим политичара, били уметници. Бранислав Нушић је иницирао оснивање патриотске организације Народна одбрана, која је у случају рата требало да постане „матица за прикупљање и организовање добровољачких одреда“. Бранислав Нушић се на белом коњу појавио код Споменика кнезу Михаилу (на данашњем Тргу Републике) и у ватреном говору позвао грађане Београда и Србије на отпор аустроугарској политици на Балкану. Песник Јован Дучић био је још одређенији: „Данас се тражи реч нас свију, реч којом ћемо изјавити да смо спремни пре изгинути, да смо спремни пре одрећи се самих себе, својих живота и својих имања, своје слободе и своје државе, пре него што дозволимо... да нам грабљивица сусетка даље чупа део по део меса с нашег раскомаданог тела“ (Гаџиновић, 2018, стр. 75).

Највеће овације доживела је позната сликарка Надежда Петровић, која се 12. октобра 1908. с балкона Народног позоришта обратила присутном народу. После анексије Босне и Херцеговине босанско-херцеговачки студенти изјавили су да ни по коју цену неће признати анексију јер она представља најобичнију пљачку, а „ако Аустроугарска хоће да нас прогута, ми

ћемо јој прогристи стомак“ (Свијић, 1921, стр. 237–243). Сви младобосанци гајили су дубоко интересовање за књижевност и поезију, неки од њих су у свом кратком животу постали и даровити песници, а неки и велики писци (Иво Андрић). Били су посебно надахнути делима Ничеа, Ибзена, Вајлда, Витмена и других протагониста литерарног анархизма.

Иако је бечка влада званично изјавила да је анексијом Босне и Херцеговине „територијално засићена“, радило се само о првој етапи аустроугарског продирања ка Солуну. У следећој етапи планиран је рат против Србије и њена анексија или пак њена подела између Аустрије, Бугарске и Румуније. „Ако наше трупе буду у Нишу“, писао је начелник аустроугарског генералштаба Конрад фон Хецендорф (Franz Conrad von Hötzendorf), „ако ми будемо тамо господарили, онда ће наш утицај бити обезбеђен у југозападном делу Балкана нарочито, а исто тако на Балкану уопште.“ Гроф Голуховски је с презиром говорио о Србији да је *quantité négligeable* и немачком посланику без увијања рекао: „Ми ћемо просто придавити Србију ако дође до нечег озбиљног на Балкану“ (Grđić, 1906, стр. 8–9; Gros, 1962, стр. 233–234; Hadžić, 1938, стр. 96; Horvat, 1936, стр. 283, 284, 299, 306; Jovanović, J., 1948, стр. 201; Jovanović, С., 1931, стр. 41–42; Kapidžić, 1958, стр. 47, 322–323; Карпер, 1851, стр. 50, 134–135).

Аустроугарска монархија, својим понашањем по доласку на просторе Босне и Херцеговине, представила се као права окупациона сила и тако изазвала револт народа, а посебно напредне интелигенције с простора Босне и Херцеговине. Многи херцеговачки омладинци били су у првим редовима покрета Млада Босна, као и општег покрета

југословенске револуционарне омладине. Богдан Жерајић и Владимир Гађиновић били су узор омладини, први личним жртвовањем, а други револуционарном пропагандом и акцијом (Slijepčević, 1929, 209; Bogićević, 1954, 301–303).

Окупациона политика Двојне монархије, а посебно управа Бењамина Калаја (1882–1903) била је омражена код православних Срба не само због очувања феудалног система како би се задовољили интереси босанског беговата, него и због покушаја наметања јединствене босанске нације и државног језика заснованог на хрватском дијалекту српско-хрватског језика. Хрвати су као римокатолици важили за народ одан дому Хабзбурга, и као таквима дато им је већинско учешће у окупационој администрацији – чинили су 42 одсто чиновничког особља (Barge, 1904, 218–225). Само у Сарајеву број римокатолика порастао је са 3,3 одсто становништва у првој години окупације (1979) на 34,5 одсто 1910. године (Kruševac, 1960, 21). Уз православне Србе, Калајевој асимилационој политици супротставили су се и босански муслимани, међу којима је, бар у интелектуалној елити, постојала свест о српском пореклу, а код дела утицајних народних првака и свест о припадности српском народу. Међу њима је било и оних који су се отворено изјашњавали као Срби муслиманске вере (Skarić, Hadži-Nurić, Stojanović, 1936, 68–79).

Почетком 20. века само 30 Босанаца и Херцеговаца имало је академско образовање (Stojanović, 1929). Ову групу интелектуалаца сачињавала је омладина из града, јер су само богати могли да шаљу своју децу у Беч и друге универзитетске центре. Ти младићи били су већином конзервативни, задовољавали

се мањим административним положајима, а њихови политички захтеви нису ишли даље од аутономије Босне и Херцеговине у оквиру Хабзбуршке монархије.

Догађаји који су уследили после руске револуције 1905. године подстакли су међу младобосанцима интересовање не само за решење аграрног питања него и за руску литературу и историју. Преписиване су читаве странице књиге Чернишевског *Шта да се ради?* и затим ишле од руке до руке. Осим Чернишевског, много су се читали и Бакуњин, Херцен, Достојевски, нарочито његов роман *Злочин и казна*, и Максим Горки (Parežanin, 1927). Велику пажњу посвећивали су и италијанском и немачком покрету за национално ослобођење. За младобосанце је Ђузепе Мацини (Giuseppe Mazzini) био „прави и велики човек“ (Parežanin, 1927). Италијанска револуционарна традиција из периода ризорђимента ухватила је јаког корена у Херцеговини. Како у устанку 1861, тако и у устанку 1875–1878, побуњени кметови одржавали су везе с Гарибалдијевим присталицама. У другом устанку учествовали су чак и добровољци из Италије. Још као петнаестогодишњи младић, Владимир Гаџиновић је називао себе „гарибалдинцем“ (Gačinić, 1956, str. 185) када је проучавао литературу из доба националног уједињења Италије. Чак је и назив Млада Босна настао по угледу на Мацинијеву Младу Италију. Нема сумње да су Мацинијеве идеје да омладина мора бити основна снага у ослобађању своје груде и да мора да створи људе новог кова, спремне на највеће жртве много утицале на младобосанце у првим годинама њиховог

рада и стварања програма. За време суђења, у октобру 1914. године, Гаврило Принцип и Недељко Чабриновић позивали су се у неколико махова на Мацинија као на пример како се треба борити за ослобођење и уједињење (Bogićević, 1954, str. 84). Међу запленим хартијама младобосанца др Младена Стојановића, 28. јуна 1914. године, нађен је следећи Мацинијев цитат, који је Стојановић записао непосредно после атентата на надвојводу Фердинанда: „Нема на свијету каријере светије од каријере завјереника, који постаје осветник човјечанства и тумач вјечитих природних закона“ (Dedijer, 1966, str. 291).

Одмах по окупацији Босне и Херцеговини, Аустроугарска је развила широку дипломатску активност широм света како би што елегантније спровела у дело идеју о анексији Босне и Херцеговине. Прва седница заједничких министара Аустроугарске монархије о анексији, на којој су присуствовали и угарски министри, одржана је 18. новембра 1907. године. На њој је решено да се анексија оствари „кад је прилике затраже и допусте“. Одмах затим почела је активност да се што пре створе а затим и операционализују повољне прилике. У Хрватској је 24. децембра 1907. постављен за бана заклето непријатељ Срба барон Павле Раух. Из Беча и Сарајева чињено је све што се могло да се што више наруше односи између Србије и Црне Горе, како би се слободне српске државе у одлучном часу нашле неактивне и узајамно компромитоване. У Босни почињу масовни претреси, али и хапшења и застрашивања. Тада је настала позната парола „савити или скршити“. Па ипак нису успели. Став Срба био је миран, али одлучан. Тада се на челу руског Министарства

иностраних дела налазио Александар Петровић Извољски (Александр Петрович Извольский), државник не без даровитости, али сувише сангвиничан, а и брзоплет. Он је, из побуда које још нису сасвим објашњене и довољно схватљиве, упутио 2. јула 1908. Еренталу један мемоар, у којем му је понудио извештај о споразуму. У том мемоару он је, између осталог, поставио и питање анексије. То питање, као и питање Дарданела, којем су Руси одавно давали велики и оправдани значај, имало је, према његовом упорном тумачењу, европски карактер, што је могло да се реши у духу пријатељског реципроцитета. То је била понуда на коју је бечка дипломатија одавно чекала. Руска понуда била је утолико повољнија, уколико је уз Босну и Херцеговину обухватала и Новопазарски санџак. Понуда Извољског дошла је у исто време кад и вести о младотурској револуцији. Оба догађаја изазвала су у Бечу живу активност и, повезана, донела су нови обрт у историји. Кад је решио да спроведе анексију, после руске понуде и догађаја у Турској, аустријски министар спољних послова Ерентал сматрао је европску ситуацију врло повољном. Намеравао је да спроведе нагодбу са Русијом, обећавајући јој пријатељско држање по питању Дарданела. Немачки пристанак је већ имао. Француска је била нератоборна и заузета у Мароку. Италију је намеравао да заустави тако што ће напустити Санџак и тиме је увери да нема намеру за даље продирање и да анексија Аустрији не доноси никакву нову добит, него се она тим напуштањем чак и жртвује. Надао се да ће тим лукавим дипломатским

потезом добити и поверење нове Турске, која је у ствари требало да као чисту добије једну област коју је већ делимично закапарисала. Веровао је да Енглеска, која је Аустрију и увела у Босну и Херцеговину, неће поводом анексије предузимати ништа озбиљније. Шестог октобра 1908. у Бечу је обнародован указ цара Франца Јозефа о анексији Босне и Херцеговине. Одлуку је тога дана саопштио лично цар Франц Јозеф. Цела земља осећала се тешко погођеном. Ударац је био намењен не толико Босни и Србији колико српској идеји и целој српској будућности.

Млада Босна – омладински ослободилачки покрет

Млада Босна, омладински ослободилачки покрет с почетка 20. века, оставила је незаобилазну историјску, политиколошку, филозофску и правну тековину, која подсећа на слободу, храброст, достојанство, национализам у најпозитивнијем смислу речи и на све оне највеће европске вредности тога времена. Дакле, Млада Босна је настала и развијала се по фазама: *џрво*, настала је као једна *револуционарна џрупа*^[3] ђака, револуционара, који су и тада разумели каква је улога Аустроугарске монархије у Босни и Херцеговини, посебно након анексије. Ова група настала је након што је Петар Кочић 1907. године поменуо израз Млада Босна у листу *Отаџбина*. Она је тада окупљала ђаке-револуционаре, који су били уверени да су њихови народи у Босни и Херцеговини изложени највећем нивоу насиља, јер је Аустроугарска монархија то

[3] Групу (франц. *group*, од итал. *gruppo*) сачињавају људи повезани неким заједничким обележјем, истим послом или активношћу (Klajn, Širka, 2008, стр. 318).

насиље спроводила комплементарно из више праваца. Дакле, *џруџа је множина ма џо чему једноврсних или сродних чланова* (Milosavljević-Radosavljević, 2006, str. 44). Насилно понашање монархије доприносило је масовном окупљању народа око групе револуционара и тако револуционарна група Млада Босна прераста у *џајну орџанизацију* у првој половини 1911. године, након ауторског текста „Млада Босна“, који је објавио Владимир Гаџиновић у *Алманаху* Просвјете. Тада је већина ђака-револуционара прихватила идеју Владимира Гаџиновића и програм који је касније изложио у својим радовима „Смрт једног хероја“, „Крик очајника“ и „Онима који долазе“. Млада Босна тада дефинитивно постаје *џајна револуционарна орџанизација*.^[4] Она је морала да буде тајна, јер би аустроугарске власти спречиле њено деловање и све њене чланове похапсиле и строго казнилe. Од тада се ниједна одлука није могла донети без сагласности идејног вође и консензуса руководства организације. Као ђак Петар Кочић писао је оцу Герасиму: „За првих година свога гимназијског образовања у Сарајеву, нарочито у IV разреду, био сам често изазован од извесних професора, који су безобзирно вређали оно што је мени најсветије било, јест и биће, док сам жив. Та моја светиња јесте: на првом месту ослобођење моје домовине и уједињење раскомаданог српства.“^[5] Зар ово није политички програм у две речи: *ослобођење – уједињење*. Програм за цео живот, за који се и живот давао на европским фронтима (1914–1918)

(Popović, 2015, str. 4–9). Зар за ову Кочићеву „светињу“ нису знали његови Младобосанци. Неспорно је да је та „светиња“ била светиња целог нараштаја, то је био њихов политички програм. Дакле, Млада Босна је имала јасан политички програм – „ослобођење Босне и Херцеговине и уједињење са Србијом“. Младобосанци Димитрије Митриновић, Владимир Гаџиновић, Перо Слијепчевић, Милош Видаковић, Боривоје Јевтић и др. оставили су иза себе мноштво програмских текстова на основу којих се може сазнати њихов политички *credo* и политички програм Младе Босне као организације.

Омасовљењем, Млада Босна прераста у *џокреџи* почетком 1914. године, када већина Срба и муслимана и део Хрвата у Босни и Херцеговини постају чланови тог покрета, а такође и скоро сви становници источне Херцеговине. Закупљеност нацијом као целином види се у многим текстовима Владимира Гаџиновића, а у једном, између осталог, пише: „Млади босански *џокреџи* за обнову земље мора се темељити на дубокој, огромној љубави према народу и великој творачкој вери у самог себе. Никаква сила не сме ту љубав угасити и никаква невоља ту веру пољуљати“ (Gaćinović, 1921, str. 114). У чланку објављеном у *Hazet von Antverpena* од 29/30. јуна 1914. године, пише: „Иако извршиоци оба атентата тврде да су деловали на своју руку, опште је уверење да је свакако постојала широка завера Младобосанаца који нису могли да се помире са анексијом своје земље.“ Да је Млада Босна прерасла у покрет најсликовитије

[4] *Орџанизација* је група људи усмерена ка остваривању одређених задатака (Klajn, Šipka, 2008, стр. 868).

[5] Писмо Петра Кочића, уч. VII разр. I београдске гимназије, Београд, 15. IV 1898, Герасиму Кочићу у Гомионицу (Kočić, 2002, стр. 113).

48 | потврђују речи истакнутог члана Младе Босне и атентатора Мухамеда Мехмедбашића (који је имао надимак Благан), који је рекао: „Половина Босне и Херцеговине иде у заверу, а друга половина ће подржати све што ми урадимо.“ Ова изјава члана Младе Босне уклапа се у Гиденсову (Anthony Giddens) дефиницију покрета: „Друштвени покрет је могуће дефинисати као колективни покушај унапређивања или постизање заједничког циља, кроз колективну акцију изван сфере постојећих институција“ (Giddens, 2001, str. 313). Владимир Дедијер пише: „Младобосанци су били део спонтаног револуционарног покрета међу јужнословенском омладином, како у границама Аустро-Угарске, нарочито у Хрватској, Далмацији и Словенији, тако и у Србији, Црној Гори, па чак и међу јужнословенским исељеницима у Америци. Све разнородне групе уједињавао је заједнички циљ: револуционарно уништење Хабсбуршке Монархије“ (Dediјer, 1966, str. 293).

Владимир Гађиновић, оснивач омладинске ослободилачке организације Млада Босна, постаје и њен идејни вођа. Он има највеће заслуге за њено omasовљење припадницима свих народа Босне и Херцеговине. Припадници Младе Босне борили су се против власти Аустроугарске монархије, која ни у ком случају није била легална нити легитимна. Она је била силом наметнута, народи БиХ је нису бирали. Након аустроугарске окупације и анексије БиХ престају сва права и слободе грађана и наступају тешки дани, који су за све њене грађане испуњени страховладом. Дакле, у таквим околностима, које су владале од анексије 1908. године, народи БиХ дошли су у ситуацију да под притиском изгубе своју самобитност и достојанство.

Ови поносни младобосанци били су свесни да су њихови народи поробљени, али су одбили да икада пристану да буду покорени ма колико била јака Аустроугарска монархија, јер и међународно право одобрава борбу против окупатора. Убиство аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда 1914. године у Сарајеву третирао се у то време као убиство било ког представника окупаторске војске. Треба истаћи да анексију Босне и Херцеговине није признала већина држава јер је спроведена против воље грађана Босне и Херцеговине, као и одлука Берлинског конгреса. Након окупације и анексије Босне и Херцеговине Аустроугарска се, с једне стране, према тим провинцијама понашала као према свом етничком простору, а с друге стране, према њеним грађанима понашала се као према поданицима и робовима. Аустроугарска је спроводила терор према свима: Србима, Хрватима и Муслиманима, па су чланови Младе Босне били представници свих народа: Владимир Гађиновић, Гаврило Принцип, Мустафа Голубић, Мухамед Мехмедбашић, Данило Илић, Недељко Чабриновић, Иво Крањчевић, Драгутин Мрас, Драго Радовић, Јово Варагић, Милош Видаковић, Боривоје Јевтић, Ђулага Буковац, Ибро Фазлиновић, Матеј Кордић, Лазар Ђукић, Богдан Жерајић, Митар Керовић, Неђо Керовић, Миленко Јовановић, Бранко Загорац, Димитрије Митриновић, Перо Слијепчевић, Никола Форкапић, Драган Каленбер, Вељко Чубриловић, Васа Чубриловић, Цветко Поповић, Трипко Грабеж, Перо Слијепчевић, Иво Андрић, Тин Ујевић... Многи су тад у свету сматрали да је сарајевски атентат био акт револуционарног отпора према окупатору, присећајући се нпр. Старог завета, у којем се наводе случајеви Аода и

Јаиља, европске традиције тираноубиства која се заснива на теоријама класичног републиканства старе Грчке и Рима (Гаџиновић, 2018, стр. 163).

Младобосанцима је у сопственој земљи било ускраћено слободно политичко изражавање, те су они оснивали тајна удружења, чији је крајњи циљ било протеривање хабзбуршког окупационог система из БиХ и из свих јужнословенских земаља

Ситуација међу јужним Словенима у годинама које су непосредно претходиле 1914. била је веома сложена. Већина је тежила да изрази свој бунт не само против националног угњетавања него и против свих окова који су гушили живот у свим областима. Анализирајући тадашњу ситуацију прослављени писац и добитник Нобелове награде Иво Андрић је записао: „Читаво наше друштво хрче недостојно, само су писци и револуционари будни“ (Андрић, 1913). Припадници Младе Босне били су велики родољуби. Њихова жудња за слободом мора се интердисциплинарно посматрати, а посебно из психолошко-социолошког и филозофског аспекта. Младобосанци су били инспирисани јунаштвом Милоша Обилића, његовим саможртвовањем у борби против тиранина и тираније. Он је био и остао симбол српског јунаштва и на његовом примеру рађали су се слободарски идеали и одлучност да се никада и ни по коју цену не призна ропство. Јуначке народне песме садржале су целу косовску легенду на којој су се кроз векове градиле мотивација и неустрашивост српског народа. Косовски мит развио је и култ освете. Српским епским песмама су се дивили и преводили их на своје језике најпознатији светски писци и песници, а међу осталима и Јохан Волфганг

Гете, сер Валтер Скот, Александар Сергејевич Пушкин, познати амерички новинар Џон Рид између осталог је написао: „Код Срба сваки обични војник зна зашто се бори. Кад је био дете, мајка га је поздрављала речима здраво осветниче Косова!“ Велики српски песник, државник и владика Петар Петровић Његош тврдио је да свако ко збаци тиранина испуњава божју мисију. Осим револуционарног карактера, Млада Босна је била прави расадник књижевних талената. Литература Младе Босне била је великим делом усаглашена са идејама програма клуба Народно уједињење, нарочито у програмским и критичким текстовима: пропагирање филозофије национализма и демократских политичких доктрина, изграђивање националне свести, стварање култа српске националне енергије, рад на стварању модерне националне културе на основу уверења *да је национална култура немогућа без националног друштва, а национално друштво без националне државе*. Јачање националне свести, сузбијање туђих утицаја, неговање култа жртве и витешког духа, борбеног оптимизма, као и ширење култа слободе и јединства народа, били су видови једне доследно примењиване идеолошке оријентације, која је Младу Босну, како на интелектуалном тако и на политичком плану, учинила најактивнијим и најборбенијим делом напредне српске и југословенске омладине пре Првог светског рата. Књижевна елита Младе Босне представљала је нови талас изданака, који су стасали као дивови, да би у најлепшим данима свог живота већина трагично окончала свој живот. Своје идеје младобосанци су преносили до масе посредством тајних удружења и листова: *Народ, Просвјета, Народно уједињење, Вихор,*

Глас слободе, Пламен, Нови Срдобран... (Gaćinović, 2018, str. 147).

50 | Познато гесло омладинског ослободилачког покрета Млада Босна било је: „Хоћемо или да умремо у животу или живимо у смрти.“ Из те сугестивне изјаве очигледно је да страх од смрти код њих није постојао, а да је филозофија неопходности умирања за будућност и слободу била интризично уткана у свест ових храбрих и поносних младића. Владимир Гаћиновић се у Сарајеву први пут сусрео са Гаврилом Принципом у стану Боривоја Јевтића 1909, а затим и 1911. године. У Београду су се срели у два наврата 1912. године. На све младобосанце, а посебно на Мехмедбашића и Принципа, он је оставио снажан утисак, а сви њихови другови омладинци сматрају да је он на њих извршио пресудан утицај и директно припремио Принципа и другове за акцију. Тако је, на пример, Боривоје Јевтић 1920. године написао: „На Принципа, који је иначе подсмешљиво гледао на људе, Владимир Гаћиновић је учинио необичан утисак... Први тренуци с Гаћиновићем претворили су се за Принципа у трајне. Он је био с Гаћиновићем и онда када није боравио уз њега. Импоновала му је његова морална снага као и његово апостолство које је у име циља коме је служило прелазило мирно преко свих патњи, не сустајало пред препрекама, не јењавало пред прогонима.“ На основу историјских чињеница као и права народа у Босни и Херцеговини да се боре за постојање и опстанак и да имају сопствену државу Млада Босна је била прво омладинска ослободилачка организација, а касније ослободилачки покрет. Њени чланови су били припадници Срба, Хрвата и муслимана. Зато је тада већина човечанства сматрала да је Сарајевски атентат представљао

чин одбрамбено-ослободилачког карактера. Политичко, културно и свако друго насиље над народима БиХ достигло је врхунац, а после тридесет година аустријске управе, у Босни и Херцеговини је 1910. било 87 одсто неписменог становништва и само пет гимназија за нешто мање од два милиона становника (Ђорђевић, 2012;105).

Дакле, младобосанци су били најсветлији пример јунаштва и одлучности у борби народа против силе и неправде. Управо ови примери младобосанаца говоре да нико ко је одлучан да се бори за постојање и опстанак није мали и да нико није толико велики да може све. Младобосанци су у пракси потврдили ону стару пословицу која гласи: „Можеш како хоћеш, али не можеш докле хоћеш.“

Атентат – одговор на неподношљиво насиље аустроугарске монархије

Најкомпетентнији историчари 20. века тврде да сарајевски атентат представља чин одбрамбеног ослободилачког карактера, чије су се идеје ткале на револуционарној политици младих и, рекло би се, најнапреднијих босанскохерцеговачких омладинаца тог времена. Њихова патриотска свест као основа и филозофска мисао као политичка надградња, коју је зачинио револуционарни дух и понос свакога од њих, знатно доприносе формирању њихових ставова и опредељења за борбу. Неки писци тврде да је Младу Босну политички индоктринисала организација Уједињење или смрт, што се на основу историјских чињеница

лако демантује. Један од чланова Младе Босне Богдан Жерајић покушао је атентат на генерала Маријана Варешанина 15. јуна 1910, када организација Уједињење или смрт није постојала. Може се тврдити да је идеја о атентату никла искључиво у напаћеним грудима поносних младића из Босне и Херцеговине који више нису могли подносити насиље моћне Аустроугарске монархије. Декларација српске владе од марта 1909. године, којом је прихваћен чин анексије, као и пасивност Срба из Босне и Херцеговине, били су за Богдана Жерајића сурови ударци. После хапшења, Принцип је у свом исказу рекао да се још 1912. године заклео на Жерајићевом гробу да ће га осветити. Кад је Гаврило Принцип први пут посетио Србију, понео је у Босну прегршт „слободне српске земље“ и положио је на Жерајићев гроб, а уочи Видовдана 1914. године Принцип је са Данилом Илићем и Неђом Чабриновићем последњи пут посетио гроб Богдана Жерајића. Током процеса Гаврилу Принципу је, 19. октобра 1914, прочитана брошура Владимира Гаџиновића о Жерајићу *Смрти једног хероја*, као литература која је, према оптужби, утицала на дело оптуженог (Гаџиновић, 1956, стр. 309–313).

Владимир Гаџиновић је темељито радио на припреми и организацији масовног устанка против Аустроугарске монархије. Основи предуслов за извођење масовног устанка у БиХ била је јака и моћна Србија, у војном и економском смислу, јер је на време схватио да се индивидуалним акцијама не може поразити хабзбуршки окупатор. Хипотезе према којима су сарајевски атентат инспирисале тајне службе Русије, Француске и Британије или сличне организације у Немачкој, Мађарској и Аустрији,

било директно било индиректно, нису потврђене историјским истраживањима и представљају замагљивање знаменитих историјских чињеница на просторима БиХ у време аустроугарског терора на почетку 20. века. Младобосанци нису хтели другу државу осим своје, и у њој слободу, те се зато то легитимно право увек мора уважавати и поштовати. Наука не трпи импровизације, она осуђује сваки покушај доминације политике над науком, попут злонамерних теза које се пласирају о карактеру Младе Босне. Такве тезе нису безазлене, оне су злонамерне и штетне, јер искривљују улогу српског народа у историји и доводе јавно мњење у заблуду.

Историчар Алан Џ. П. Тејлор (Alan Taylor) сматра да је главни разлог за атентат одлука да престолонаследник свечано парадира сарајевским улицама баш у тренутку када су Срби били у црквама поводом Косовског боја 1389, јер би то било исто као да је енглески краљ шетао улицама Даблина на дан Светог Патрика (Simpson & Jones, 2009).

Веома је значајан податак, који је у Сарајевском архиву пронашао историчар Војислав Богићевић, о томе да је полиција била обавештена о намерама Гаврила Принципа и могућем атентату још 20. октобра 1913, а пустили су га да пред атентат слободно шета сарајевским улицама. (Једном српском историчару руководилац у бечком *Kriegsarchivu* Peter Broucek није дозволио да види тај извештај.) Међутим, пре атентата на Франца Фердинанда на просторима Аустроугарске монархије било је више покушаја атентата који су били одговор на понашање аустроугарских власти према грађанима, и то: 15. јуна 1910. године Богдан Жерајић пуцао је на поглавара земље генерала

Маријана Варешанина; 8. априла 1912. омладинац Лука Јукић покушао је да убије комесара Славка Цуваја у Загребу; 3. октобра исте године Иван Планиншћак покушао је такође атентат на Цуваја у Загребу; 5. јуна 1913. Стјепан Дојчић покушао је да изврши атентат на комесара Скерлеца у Загребу, а 25. маја 1914. године Владимир Сефер намеравао је да пуца такође у Скерлеца. Дакле, низ атентата пре акције Младе Босне на просторима Аустроугарске монархије представља доказ о неподношљивом животу под аустроугарском влашћу.

52 |

Одлуку за атентат донео је лично Гаврило Принцип након сазнања да Франц Фердинанд долази у Босну и Херцеговину и писма које је добио од Владимира Гађиновића. Владимир Гађиновић се сећа да му је Илић, заједно с Принципом, последњи пут писао неколико дана пре атентата. Размирице међу атентаторима о којима овде говори Гађиновић настале су, претпоставља се, после оне поруке из Београда, о којој је писао Чеда Поповић у *Новој Европи*, а којом је Апис тражио да се не врши атентат на Фердинанда. С тим се нису сложили неки од активних учесника па су се због тога, вероватно, и обраћали Владимиру Гађиновићу. „Они су ми јављали о унутрашњим размирицама у нашем ранијем сарајевском кружићу, које су изазвале неке нове околности, али и о овоме су говорили двосмислено и увијено. Можда су неки другови били против догађаја 28. јуна и покушали да изврше морални притисак на групу која је по сваку цену хтела да дејствује. Тешко сам се осећао читајући ово узнемирујуће писмо, које је написао сам Принцип а са неколико реченица допунио Илић. Ја сам се спремао да им одговорим, умирујући их, али се већ тада

кроз цео свет рашчуло шта је урадио Гаврило Принцип. Мој млади друг није ни помишљао да ће његов херојски метак бити повод садашњем Светском рату..“ (Гађиновић, 1956, стр. 94–96). Тешко је веровати да их је Гађиновић у тим озбиљним часовима могао оставити без одговора, а још је теже претпоставити да би то икоме у то време и саопштио, јер би тиме признао своје учешће у атентату. Вештином коју је научио од руских револуционара он је скривао трагове и чувао тајну, па је зато аустројска полиција тешко долазила до детаља и података о његовом револуционарном раду.

Дакле, атентат у Сарајеву је могуће замислити без Цигановића, Танкосића, Аписа и свих осталих из Народне одбране или Црне руке, али га није могуће замислити, нити остварити, без Гаврила Принципа, Недељка Чабриновича, Данила Илића, Владимира Гађиновића и другова, а није га могуће замислити ни без оних сељака и радника који су били спремни да ставе главу у торбу и који су то и радили чим је акција била усмерена против Аустроугарске монархије. Дакле, идеје за атентат никле су у тешким условима живота, у турбуленцијама које су потресале ионако разграђену животну перспективу народа БиХ, као и у одлучном опредељењу за борбу младих, најнапреднијих босанско-херцеговачких омладинаца тог времена. Ови поносни младобосанци били су свесни да су њихови народи поробљени, али нису никада прихватили да буду покорени ма колико била јака Аустроугарска монархија, јер и међународно право одобрава борбу против окупатора. У том смислу, они су сматрали да не припадају себи, него народу и историји. И учинили су све што су могли, дали су од себе

све што је могуће дати. Пуцајући на наследника аустроугарског престола, они су пуцали у зло, чији је носилац и представник за њих био он. И у томе је смисао њиховог дела.

Гаврило Принцип и остали атентатори су ухапшени, суђено им је од 12. до 28. октобра 1914, а пресуде су донете 28. октобра. Петорици заверника, Данилу Илићу, Вељку Чубриловићу, Митру Керовићу, Мишку Јовановићу и Јакову Миловићу, изречена је смртна казна, а они су касније, царском интервенцијом, помиловани, и то Митар Керовић и Јаков Миловић на доживотну робију, а Неђо Керовић на казну строгог затвора у трајању од 20 година. Гаврилу Принципу, Недељку Чабриновићу и Трипку Грабежу, с обзиром на то да су по аустроугарском закону били малолетни, изречена је максимална казна од 20 година затвора. На Видовдан 28. јуна 1914, на вест о сарајевском атентату и погибији надвојводе Франца Фердинанда, велики српски и светски писац, нобеловац Иво Андрић спаковао је своје оскудне студентске кофере и напустио Краков. Отаџбински родољубиви набој бившег револуционара вратио се у земљу на поприште историје. Одмах по доласку у Сплит, средином јула, аустроугарска полиција је ухапсила Ива Андрића и одвела га прво у Шибеник, а потом у тамницу у Марибор, где ће као политички затвореник остати до марта 1915. године. Међу зидовима мариборске тамнице, понижен до највеће мере, Андрић је интензивно писао и из те злогласне тамнице васкрсла су његова дела *Ex Ponto* и *Немири* (Гаџиновић, 2018, стр. 384).

Најбољу оцену политичке позадине Сарајевског атентата 1914. године дао је један његов учесник: „То је било без икакве размишљања, као кад вода налети, без икакве

суставности.“ Иако се фактор помоћи српских официра у оружју не треба игнорисати, без обзира на то што би младобосанци оружје и муницију сигурно набавили на другом месту, сви судски процеси омладини између 1914. и 1917. открили су не једну организацију, него моћан покрет који стоји иза атентата. Осим главног процеса атентаторима, у Сарајеву 1914. године било је још шест других ђачких процеса. На њима је изведено 180 окривљених омладинаца, а било је неколико пута више сведока и осумњичених који су пуштени пре коначне пресуде. Цела Босна и Херцеговина била је испреплетена мрежом конспирација и ђачких завера и то је осипак у који је, као поручен, дошао један монарх, уверен да не треба да се понаша као балкански политичар, настојећи на све могуће начине да иритира народе у Босни и Херцеговини, као, рецимо, приликом доласка на Илићу, када је наредио да се у Сарајеву уклоне све заставе осим аустријских, посебно истичући да не зна да у Аустрији постоји било која друга народност осим аустријске.

Видовдански атентатори су на почетку 20. века променили ток историје и својим јунаштвом су задивили свет. Зато је било логично и историјски оправдано да се на обалама Миљацке сачувају њихова историјска знамења. Муслимански политичари из Босне и Херцеговине у последњој деценији 20. века из политичких разлога замрачили су својим понашањем светле тренутке историје народа БиХ с почетка 20. века. Сви називи улица који су носили имена младих револуционара и славних српских војсковођа, који су ослободили Сарајево на почетку 20. века, промењени су. На почетку 21. века историјска обала крај Миљацке

зове се Обала Кулина бана, а на углу те улице и улице Зелених беретки биле су некада уливане у бетону стопе легендарног словенског хероја Гаврила Принципа. Пројекат у изградњи музеја Младе Босне заједно су реализовали познати архитекта Jurij Najdhart и академски сликар из Београда Раденко Мишевић. На почетку 21. века овог музеја више нема. Уништиле су га

терористичке групе током грађанског рата у Босни и Херцеговини у последњој деценији 20. века.

Дакле, Принципови пуцњи нису објавили само надвојвину смрт, већ четири године касније и уништење Хабзбуршке монархије, укључујући и средњовековни кметски систем у Босни и Херцеговини.

References / Литература

54 |

Andrić, I. *Vihor*. 5/1913.

Barre A. (1904). *La Bosnie-Herzégovine, L'administration autrichienne de 1878 à 1903*. Paris: Michaud. [In French]

Bogićević, V. (1954). *Young Bosnia*. Sarajevo: Svjetlost. [In Serbian]

Cvijić, J. (1912, mart). About the violent type of Dinaric Serbs. *Pregled*. [In Serbian]

Cvijić, J. (1921). Speeches and articles, I. Beograd: Napredak. [In Serbian]

Dedijer, V. (1966). *Sarajevo 1914*. Beograd: Prosveta. [In Serbian]

Đorđević, Ž. (2012). *Extermination of Serbs in XIX and XX century*, Tom I. Beograd: Draslar partner. [In Serbian]

Gaćinović, R. (2018). *Young Bosnia*, drugo dopunjeno i izmenjeno izdanje. Beograd: EVRO BOOK. [In Serbian]

Gaćinović, V. (1921). *Young Bosnia, Memorial of Vladimir Gaćinović*. Uredio Pero Slijepčević, a objavili drugovi i prijatelji.

Sarajevo: Štamparija Petra N. Gakovića. [In Serbian]

Gaćinović, V. (1956). *Essays and letters*. Sarajevo: Svjetlost. [In Serbian]

Gidens, E. (2001). *Sociology*, 2nd edition. Podgorica: CID, Banja Luka: Romanov. [In Serbian, Croatian]

Grđić, V. (1906). *A word or two about our dispute*. Novi Sad. [In Serbian]

Gros, M. (1962). Croatia shortly before the annexation of Bosnia and Herzegovina, *Proceedings paper III Department of historical sciences of the Institute of social sciences*. Beograd. [In Serbian]

Hadžić, O. (1938). Muslim struggles for religious and waqf-mearif autonomy. Beograd.

Horvat, J. (1936). Political history of Croatia. Zagreb.

Jovanović, J. (1948). *Stvaranje crnogorske države i razvoj crnogorske nacionalnosti*. Cetinje: Narodna knjiga. [In Serbian]

Jovanović, S. (1931). *The Government of Aleksandar Obrenović*, II. Beograd. [In Serbian]

Kapidžić, H. (1958). *Herzegovinian rebellion in 1882*. Sarajevo. [In Serbian]

Kapper, S. (1851). *Die serbische Bewegung in Südungarn*, Berlin. [In German]

Klajn, I., Šipka, M. (2008). *A large dictionary of foreign words and expressions*, četvrto izdanje. Novi Sad: Prometej. [In Serbian]

Kočić, P. (2002). *Collected creations*, tom III. Beograd: Ars Libri. [In Serbian]

- Kruševac, T. (1960). *Sarajevo under the austro-hungarian administration, 1878–1918*. Sarajevo: Muzej grada Sarajeva. [In Serbian]
- Milosavljević, S., Radosavljević, I. (2006). *Fundamentals of Political social Science Methodology*, treće izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: JP Službeni glasnik. [In Serbian]
- Parežanin, R. (1927). *A few words about Žerajić-Princip generation*. Subotica: Književni centar. [In Serbian]
- Popović, B. N. (2015). *The spirit of young Bosnia on European fronts*. Žrnov, časopis za kulturu, nauku i umetnost, II, 2. [In Serbian]
- Simpson, W. & Jones, M. (2009). *Europe 1783–1914*. London: Routledge. [In English]
- Skarić, V., Hadži-Nurić, O., Stojanović, N. (1936). *Bosnia and Herzegovina under the austro-hungarian administration*. Beograd: Geca Kon.
- Slijepčević, P. (1929). *Young Bosnia. Effort of Bosnia and Herzegovina for liberation and union*. Sarajevo.
- Stojanović, N. (1929). About the tasks of Bosnia, *Letopis matice Srpske*.
- Trišić, N. (1935, februar). The case of Muhamed Mehmedbašić. *Pregled*.

Radoslav Đ. Gaćinović

Institute for political studies
Belgrade (Serbia)

Saint Vitus Day in Sarajevo

Summary

As a nationwide movement for the liberation and unification of South Slavic peoples at beginning of the 20th century, Young Bosnia was the only hope of the peoples in occupied and disenfranchised Bosnia and Herzegovina for achieving emancipation and unification. The title “Young Bosnia” was first used by Petar Kocic in the newspaper Otadžbina (“Fatherland”) in 1907, and then by Vladimir Gacinovic in an article published in Almanac of Prosveta (“Education”) in 1910. Despite their innate instinct that force should be resisted with force, the Young Bosnians and their supporters had a much deeper understanding of the historical perspective than many of their contemporaries among the South Slavs. Firstly, they understood the inescapability of the destruction of the Habsburg Monarchy through revolution and secondly, they understood the need for the establishment of a Yugoslav federal community consisting of different South Slavic nations with the same ethnic origin but with separate histories. One may have their own opinion regarding the methods of Gavrilo Princip and his co-fighters, but it is certain that for reasons of their patriotism, courage and selflessness the Sarajevo assassins can be included in the group of prominent fighters for the liberation of their disenfranchised and humiliated countrymen. Many historians agree that the Sarajevo assassination was in character an act of self-defense for the purpose of liberation as it was founded on the revolutionary politics of the young people

who were, it is possible to say now, the most forward-thinking Bosnian youths of the time. Their fundamental patriotic consciousness and their philosophical thought as a political superstructure, enlivened with the revolutionary spirit and pride of every individual member, greatly contributed to the formation of their views and strengthened their commitment to their struggle.

Key Words: Young Bosnia, tyrant, assassination, liberation, unification